

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

УДК 027.1

БУЛАТОВА СВІТЛАНА ОЛЕГІВНА

**Книжкове зібрання роду польських магнатів
Яблоновських XVII – сер. XIX ст.:
походження, доля
та історико-книгознавча реконструкція**

Спеціальність 07.00.08 – книгознавство,
бібліотекознавство та бібліографознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

*Інституту рукопису –
з любов'ю.*

БС-

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
ДУБРОВІНА ЛЮБОВ АНДРІЇВНА,
Національна бібліотека України імені
В.І. Вернадського, директор Інституту
рукопису НБУВ

Офіційні опоненти

доктор історичних наук, професор
КІВШАР ТАІСІЯ ІВАНІВНА,
Київський національний університет
культури і мистецтв

кандидат історичних наук, доцент
ХИЖНЯК ЗОЯ ІВАНІВНА,
науково-дослідний центр "Спадщина
Києво-Могилянської Академії "

Провідна установа

Київський університет імені Тараса Шев-
ченка, кафедра архівознавства та спеціаль-
них галузей історичної науки

Захист відбудеться 29 червня 1999 р. о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалі-
зованої вченої ради Д 26.165.01 по захисту дисертацій на здобуття науко-
вого ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці Украї-
ни імені В.І. Вернадського за адресою: 252039, Київ, просп. 40-річчя
Жовтня, 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознав-
чої літератури Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського,
Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Автореферат розіслано 27 травня 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук

А.О. Чекмарьов

Актуальність дослідження і ступінь наукової розробки теми. Історико-книгознавчі дослідження родових бібліотечних колекцій та книжкових зібрань, що були сформовані на території України і розділили її історичну долю, є надзвичайно важливою, але маловивченою ланкою історичної науки. Таке положення склалося внаслідок того, що ці зібрання в XIX ст. були основою діючого фонду, як правило, у складі бібліотек навчальних інституцій, а впродовж тривалого часу дослідження конкретних колекцій, зосереджених у загальному книжковому масиві, не визнавалося актуальним. Найменш вивченими є приватні родові бібліотеки, різні за обсягами та багатоаспектні за складом, серед котрих зібрання магнатського роду Яблоновських – одне з найзначиміших. Разом з тим ці бібліотеки є окремим соціокультурним явищем, що у своєму складі репрезентує цілісний прошарок духовної культури Речі Посполитої переважно XVIII ст. на європейському тлі, відображає численні наукові зв'язки, висвітлює діяльність видатних постатей в культурі. Водночас це цінна джерельна база для вивчення не лише історії бібліофільства одного з найславетніших магнатських родів, а й для розгляду більш комплексних проблем у галузі історії книги: книготорговельної і книговидавничої діяльності окремих осіб та видавництв, асортименту видань книгарень у конкретних регіонах у певні періоди, міграції видань, формування цін на друки та рукописи, діяльності книжкових аукціонів, розвитку традицій та новацій у книговидавничій справі тощо. Дослідження теми дає змогу як розширювати конкретно-історичне знання з історії культури України та Польщі, так і розвивати методи історико-книгознавчого, бібліографічного і бібліотекознавчого аналізу меморіальних історичних колекцій та зібрань, і з позицій нового знання визначити засоби залучення їх до наукового обігу.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення історії бібліотечних колекцій та зібрань через розробку проблем походження, шляхів комплектування, культурологічного аналізу складу є відносно новим напрямом книгознавства в Україні. Книжкове зібрання представників роду Яблоновських та їх бібліофільські нахили згадуються практично в усіх фахових бібліографічних та книгознавчих довідниках, проте вони не були об'єктом спеціального комплексного аналізу істориків та книгознавців.

Найбільш вивченим є історико-біографічний аспект теми, оскільки існує велика кількість досліджень польських авторів XIX – поч. XX ст.,

які висвітлюють біографії видатних представників роду Яблоновських, насамперед, багатогранну науково-творчу діяльність Ю.О. Яблоновського. Грунтовним і цінним у цьому напрямі вважається дисертаційне дослідження польського історика Я. Добжинецької, що було написане в 1947 р.¹ Однак праця не спрямована на вивчення бібліофільства Ю.О. Яблоновського, хоча й містить спорадичні факти з цієї тематики.

Стислі відомості про зібрання репрезентовані в дослідженнях, переважно оглядового характеру, що належать польським, українським, російським авторам XIX – XX ст. (Ф. Радзишевський, В. Іконников, У. Іваск, О. Оглоблін, Е. Хвалевік)². Сучасні розвідки українських і польських книгознавців (Б. Лейтнер, Є. Колесник)³ стосовно зібрання Яблоновських не привнесли нової інформації до вивчення його історії та складу і лише підсумували відомості попередніх авторів. Дуже важливими в напрямі науково-бібліографічного опрацювання найціннішої частини зібрання були публікації каталогу інкунабулів (Б. Зданевич) і каталогу палеотипів (М. Шамрай) НБУВ із сучасним довідково-бібліографічним апаратом (зокрема, покажчиками провенієнцій), де також зазначені й шифри видань з колекції Яблоновських⁴. Наукові описи окремих руко-

¹ *Dobrzyniecka J.* Józef Aleksander Jabłonowski. Praca doktorska 1947. Maszynopis w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.–161 k.

² *Radziszewski F.* Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych tak niegdyś byłych jak i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających...– Kraków, 1875.– S. 36–38.; *Иваск У.Г.* Частные библиотеки в России.– Ч. 2.– Приложение к “Русскому библиофилу” 1911 года.– СПб., 1912.– С. 68; *Иконников В.С.* Опыт русской историографии.– Т. 2.– Кн. 1.– К., 1891.– С. 943; *Оглоблін О.* Библиотека Волинського Ліцею // *Бібліологічні вісті.*– 1927.– № 4 (17).– С. 47–59; *Chwalewik E.* Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galereje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na obczyźnie, w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone.– Warszawa; Kraków, 1926–1927.– Т. 1.– S. 156; *Chwalewik E.* Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku.– Wrocław, 1955.– S. 106.

³ *Колесник Е.А.* Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР.– К., 1988.– С. 24–27; *Leytner B.* Jabłonowski Józef Aleksander // *Słownik Pracowników książki Polskiej.*– Warszawa ; Łódź, 1972.– S. 351.

⁴ *Каталог інкунабул / Укл. Б.І. Зданевич.*– К., 1974.– 250 с.; *Каталог палеотипов / Сост. М.А. Шамрай.*– К., 1995.– 546 с.

писів зібрання (латинських та арабських) містяться в працях різного профілю (В. Рибалкін, О. Савченко, Є. Чернухін)⁵.

Отже, незважаючи на висвітлення певних аспектів, саме зібрання Яблоновських не отримало спеціального історико-книгознавчого дослідження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Обрана тема розроблялася згідно з планом науково-дослідної роботи НБУВ, а також у рамках проекту державного Фонду фундаментальних досліджень Міністерства України в справах науки та технологій "Рукописно-книжна культура України в суспільних процесах: системний аналіз історичної спадщини" (1997–1998).

Об'єкт, предмет й методи дослідження. Об'єктом є книжкове зібрання польського магнатського роду Яблоновських, що зберігається в складі історичних колекцій та бібліотечних зібрань НБУВ і налічує понад 5600 од. зб. Предмет дослідження охоплює коло історико-книгознавчих питань походження зібрання, джерел та шляхів його поповнення, закономірностей формування його складу, історико-культурологічної ролі. У дисертації застосовано сукупність методів історичного дослідження: історико-порівняльний, хронологічний, конкретно-історичний, історико-книгознавчий тощо.

Мета і завдання дослідження. Встановлення історії бібліотечного зібрання польських магнатів Яблоновських XVII – сер. XIX ст. у контексті походження, долі та історико-книгознавчої реконструкції.

Основні завдання дослідження полягають у тому, щоб:

1. Вивчити бібліофільські традиції представників роду Яблоновських XVII – сер. XIX ст., їх науково-культурні зацікавлення та зв'язок із наповненням книжкового фонду, характер зібрання у певні періоди існування, його долю у складі бібліотек Кременецького лицейу та Університету Св. Володимира.

2. Висвітлити шляхи формування складу родової бібліотеки у різні періоди на базі джерелознавчого та історико-книгознавчого аналізу, виявлення і дослідження провенієнцій.

⁵ *Рибалкин В.С.* Собрание арабских рукописей Центральной научной библиотеки (ЦНБ) АН УССР // Письменные памятники Востока : (Ист.-филол. исслед.) : Ежегодник. – М., 1984. – С. 161–182.; Каталог арабских рукописей / Сост. А.В. Савченко. – К., 1988. – 45 с.; *Чернухін Є.К.* Рукописна латинська книга в фондах Інституту рукопису // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 174–188.

3. Провести реконструкцію складу зібрання на період його передачі останнім приватним власником – Теофілою Сапегою до бібліотеки Кременецького ліцею з точки зору приналежності до нього інкунабулів, палеотипів, розосереджених у фондах інших колекцій, зокрема у колекції “Regia”, з метою встановлення цілісного уявлення про склад зібрання Яблоновських наприкінці XVIII – поч. XIX ст.

4. Проаналізувати джерела та способи комплектування зібрання під час його інтенсивного поповнення у XVIII ст. – у період збирацької діяльності Ю.О. Яблоновського.

5. Визначити внесок фондоутворювачів, зокрема центральної постаті – Юзефа Олександра Яблоновського, у розвиток зібрання, а також вплив цієї бібліотеки на інтелектуально-культурне середовище Речі Посполитої XVIII ст.

Джерельною базою дослідження є меморіальне зібрання Яблоновських, що залишилося в складі колекційного фонду Університету Св. Володимира і зберігається нині в НБУВ. Залучено великий комплекс архівних матеріалів до вивчення функціонування зібрання у бібліотеках Кременецького ліцею та Університету Св. Володимира, що містяться у фондах Інституту рукопису НБУВ, Центрального державного історичного архіву України у м. Києві та Державного архіву м. Києва. Значний інтерес становлять архівні документи представників роду Яблоновських, що зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, а також у фондах польських сховищ: Головного Архіву Давніх Актів, Бібліотеки Народової, Національного музею – у Варшаві, Бібліотеки Чарторийських – у Кракові, Бібліотеки наукового закладу ім. Оссолінських – у Вроцлаві. Цінним джерелом, що висвітлює конкретний склад зібрання сер. XVIII ст., є каталог бібліотеки Ю.О. Яблоновського, укладений Ф.С. Віцлебенем “Bibliotheca Jablonoviana” (Лейпциг, 1755), що знаходиться у Ягеллонській Бібліотеці у Кракові.

Хронологічні рамки дослідження: XVII – сер. XIX ст. – час формування та розвитку родової бібліотеки, її подальшої історичної долі у складі бібліотеки Кременецького ліцею, згодом – у складі бібліотеки Університету Св. Володимира.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що:

1. На базі вивчення історії книжкового зібрання магнатського роду Яблоновських та його сучасного стану проведена історико-книгознавча

реконструкція складу зібрання, виокремлені суттєві періоди у його долі впродовж тривалого часу існування, починаючи з XVII до сер. XIX ст. Для цього залучена якнайповніша джерельна база – архівні документи з історії роду, щоденники, творчі матеріали, епістолярія, списки видань, каталог бібліотеки, складений Ф.С. Віцлебенем, та, власне, книжкове зібрання, що залишилося в більш-менш повному обсязі.

2. Розглянуто історіографію питання бібліофільських традицій Яблоновських XVII – поч. XIX ст., їх наукових, культурних зв'язків та впливу різних представників роду на характер і склад зібрання.

3. Систематизовані численні провенієнції бібліофілів XVI–XVIII ст.: рукописні власницькі записи, екслібриси, суперекслібриси, печатки, що збереглися на книжках зібрання, проведений їх джерелознавчий аналіз. Для встановлення внеску різних представників роду атрибутовані та проаналізовані провенієнції самих Яблоновських.

4. Виявлено та досліджено основу зібрання – його успадковану частину, визначено місце Яблоновіани у складі фонду, виокремлюються джерела і способи комплектування бібліотеки, шляхи надходження видань, їх склад і тематика, встановлені культурно-видавничі ареали (видавництва, книгарні, аукціонні торги) у XVIII ст., звідки зафіксовані регулярні надходження літератури, шляхи міграції видань. У контексті бібліофільства Ю.О. Яблоновського простежуються його наукові, культурні, видавничі контакти.

5. Висвітлено взаємовплив складу бібліотеки та її власника Ю.О. Яблоновського – видатного культурного діяча, науковця і мецената, що свідчить про багатоаспектність інтересів та послідовність у комплектуванні її науковими виданнями, універсальність та різноманітність її складу, антикварно-бібліографічний характер найціннішої її частини і відмінність від інших типових бібліотек тієї епохи, наприклад, короля Станіслава Августа Понятовського, де преваливали видання Просвітництва.

Практичне значення. У дисертації пропонується методика наукової книгознавчої реконструкції історичних колекцій та джерелознавчого дослідження складу родинної бібліотеки. Основні результати дослідження використовуються при науковому опису стародруків і рукописів з історико-культурних фондів, при підготовці курсів з історичних та книгознавчих дисциплін у профільних вузах.

Особистий внесок здобувача. Дисертація містить встановлений особис-

то автором значний за обсягом довідковий матеріал про власників, склад видань, шляхи їх міграції, книготорговельні центри, коло бібліофілів, способи комплектування.

Апробація роботи. Основні положення дослідження апробовані на міжнародних і республіканських наукових конференціях і семінарах: “Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті” (Міжнар. наук. конф., Київ, 12–15 жовтня 1993 р.); “Organizacja i metodyka prac nad historycznymi kolekcjami cennych ksiązek i dokumentów” (Польсько-український семінар, Варшава, 19–22 квітня 1993 р.); “Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи” (Міжнар. наук. конф., Київ, 10–13 жовтня 1995 р.); “Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки” (Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовтня 1996 р.); “Інформаційна діяльність наукової бібліотеки” (Міжнар. наук. конф. Київ, 13–16 жовтня 1998 р.), а також у семи публікаціях.

Структура дисертації обумовлена метою дослідження. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, чотирьох додатків. Обсяг дисертації 180 сторінок. Список використаної літератури та архівних джерел складає 359 найменувань.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається ступінь її вивченості, формулюється мета і завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи.

Перший розділ “Родові традиції та історична доля книжкового зібрання Яблоновських” присвячений аналізу генези книжкового зібрання, його розвитку через спадкоємність кількох поколінь Яблоновських у сер. XVII – поч. XIX ст. Визначається основоположник родових традицій колекціонування – Ян Станіслав, коронний мечник, прадід Ю.О. Яблоновського, котрого можна охарактеризувати як польського аристократа-гуманіста першої пол. XVII ст., що й знайшло втілення у його бібліофільських нахилах. Розглядається особа С.Я. Яблоновського – коронного гетьмана – як фундатора та власника бібліотеки Ляховецького замку на Волині. Численні факти інтелектуальних контактів (Т. Рутка, А. Острог, С. Бежановський, Я. Квяткевич) С.Я. Яблоновського в українсько-польському історико-культурному контексті кін. XVII – поч. XVIII ст. дають змогу, окрім визначення кола духовних уподобань власника бібліотеки, констатувати їх взаємозв’язок з її складом, що сформувався значною мірою під впливом близького оточення магната.

Вагома роль у розвитку родового бібліофільства належала Я.С. Яблоновському, дядькові Ю.О. Яблоновського, письменникові, власникові цінної бібліотеки у Підкамені, яка досліджується вперше. У роботі підкреслюється значення цієї непересічної особи для формування світогляду та зацікавлень Ю.О. Яблоновського – центральної постаті у долі родового зібрання. Бібліофільство Олександра і Теофіли Яблоновських, батьків Ю.О. Яблоновського, навпаки, репрезентує період своєрідного затишшя у комплектуванні бібліотеки напередодні інтенсивного зростання її фондів під час володіння нею Ю.О. Яблоновським.

Основна увага приділяється князю Юзефові Олександрові Яблоновському як власникові бібліотеки, розміщеної у його резиденціях (Ляхівці, Яблонов Литовський, Підгірці), збирацька діяльність якого й визначила її надзвичайну культурологічну цінність. Простежуються етапи існування цих бібліотек, особливості їх локалізації, організації та функціонування до централізації у Ляховецькому замку у сер. 50-х років XVIII ст.

По смерті Ю.О. Яблоновського бібліотеку в Ляхівцях успадкували його вдова Франтішка та син Август Доброгост Яблоновські. Цей період в історії зібрання характеризувався занепадом родового бібліофільства, оскільки єдиним аспектом діяльності бібліотеки залишилась консервація фондів з часів її колишніх власників, що надавало їй рис “мертвої” колекції. Останній період приватного володіння родовим зібранням пов’язаний з Теофілою Стшежиславою Сапегою, дочкою Ю.О. Яблоновського, яка перевезла його з Ляхівців до резиденції Теофіполь на Волині. Завдяки особистим читацьким потребам та смакам бібліофілки, поряд з дбайливим зберіганням бібліотеки в цілому, її склад поповнювався також новою літературою. У 1805 р. Теофіла Сапега у руслі просвітницьких традицій сім’ї Яблоновських пожертвувала зібрання новоствореній Кременецькій гімназії, оскільки усвідомлювала важливість заснування у Волинському краї подібного навчального закладу. Таким чином, в історії бібліотеки Яблоновських завершилася епоха приватного володіння, ознаменована здебільшого родовим колекціонуванням, і почався принципово новий етап існування зібрання в складі державних бібліотек навчальних закладів.

Подальша доля зібрання у бібліотеці Кременецького ліцею характеризується рядом істотних змін у складі фонду, що було пов’язано з процесами внутрісховищних переміщень, здійснюваних бібліотечним керівництвом. У період перебування в бібліотеці Університету Св. Володимира подібних змін не відбулося.

У другому розділі “Основні джерела та способи комплектування бібліотеки Ю.О. Яблоновського” досліджується проблема встановлення шляхів та способів формування бібліотеки за часів її розквіту – періоду володіння нею Ю.О. Яблоновським. У ході системного аналізу виокремлюються різновиди джерел комплектування фондів.

Первісне джерело та ядро родового зібрання Ю.О. Яблоновського складав комплекс книжок (стародруків та рукописів), успадкованих ним від представників кількох поколінь роду Яблоновських: від прадіда Яна Станіслава, великого коронного мечника, діда Станіслава Яна, краківського каштеляна, дядька Яна Станіслава, руського воєводи, батька Олександра Яна, великого коронного хорунжого. У процесі систематизації цих груп книг (визначення їх кількості, тематичної, хронологічної, книгознавчої характеристик) по можливості здійснюється спроба моделювання відповідних шляхів їх надходження до бібліотеки Яблоновських у певні періоди володіння нею в XVII–XVIII ст.

Однак кількісну основу бібліотеки складала особисті книжки Ю.О. Яблоновського, якими він комплектував її за часів своєї колекціонерської діяльності, внаслідок чого зібрання стало відомим як одне з найнепересічніших на Волині XVIII ст. Важливе місце у складі бібліотеки займали власні праці Яблоновського – яскравої творчої індивідуальності польського Просвітництва. На підставі каталогу Ф.С. Віцлебена та праць Яблоновського, що збереглися у фонді, розглядається питання про зміст і обсяг Яблоновіани у складі бібліотеки князя. Відзначається, що деякі з творів Яблоновського друкувалися малими тиражами і були справжніми раритетами для бібліофілів навіть вже в ту епоху, що, зрозуміло, підвищує цінність донині збережених у фонді творів Яблоновіани. Іноді стародруки (“Museum polonum” (Львів, 1752) містять авторську коректуру, що надає їм додаткової вартості. Приділяється увага творам, присвяченим Ю.О. Яблоновському та членам його родини, що також є бібліографічною рідкістю.

У результаті аналізу значного комплексу архівних, бібліографічних і, насамперед, – бібліотечних (рукописи, стародруки) матеріалів, крім вище зазначених, основними джерелами та способами поповнення фондів зібрання визначено: 1. Дари: 1.1. Дари академічних інституцій, організацій, учених товариств; 1.2. Дари авторів; 1.3. Дари приватних осіб. 2. Переписування матеріалів. 3. Придбання літератури: 3.1. Придбання літера-

тури у книгарнях і видавничо-книготорговельних фірмах; 3.2. Передплата; 3.3. Придбання літератури на аукціонних торгах.

Окремо розглянуто факт придбання в 1752 р. на аукціонних торгах цінної книжкової колекції професора Кенігсберзького університету Данієля Сальтена. Визначаючи дату здійснення цієї покупки, на підставі архівних джерел, точно встановлено, що вона була придбана не у 1753 р. – згідно з даними книгознавчої літератури, а раніше – у 1752 р. Колекція Сальтена – не лише найбільший внесок за всю історію бібліотеки Яблоновських, а й найсуттєвіший в якісному відношенні, що збагатив її рідкісними та цінними стародруками й рукописами.

Третій розділ “Джерела вивчення історії і складу фондів книжкового зібрання” присвячено дослідженню основних джерел, що були використані у процесі історико-книгознавчої реконструкції.

Об’єктивним джерелом документальної інформації про конкретні книжки бібліотеки Ю.О. Яблоновського сер. 50-х років XVIII ст. є чотири-томний каталог, укладений німецьким бібліографом Ф.С. Віцлебенем “*Bibliotheca Jablonoviana*” (Лейпциг, 1755). Публікація каталогу в 1755 р. була здійснена Яблоновським з метою презентації у певних колах читацької аудиторії інформації про власне зібрання – це сприяло його рекламі серед інтелектуальної еліти Європи XVIII ст. і одночасно підвищувало престиж роду Яблоновських. Джерелознавча цінність каталогу характеризується тим, що його зміст значно відрізняється від сучасного складу зібрання і, отже, робить його базовим для дослідження як даного зібрання, так і актуальних питань книжкової культури XVIII ст. взагалі, адже, за образним ствердженням британського книгознавця Д. Пеарсона, “завдяки їм (каталогам. – С. Б.) ми “бачимо” колекцію в цілому”⁶.

Друге суттєве джерело вивчення бібліофільства Ю.О. Яблоновського – його епістолярія, аналіз котрої не лише сприяє відтворенню історичного контексту, в якому функціонувала бібліотека, але й дозволяє простежити деякі аспекти формування складу бібліотечного фонду та його обігу. Лейтмотивом кореспонденції є бібліофільство, але воно тісно переплітається з багатоаспектними науковими, видавничими та меценатськими інтересами Яблоновського. У результаті аналізу епістолярії виокремлено такі основні сфери взаємодії Яблоновського з

⁶ *Pearson D. Provenance research in book history : A handbook.*– London, 1994.– P. 171.

діячами науки та культури XVIII ст., що так чи інакше пов'язані з бібліофільською тематикою: надходження та придбання літератури для бібліотеки; книгообмін і використання (позика) бібліотечних матеріалів; наукові консультації; бібліографічні та архівні пошуки; видавниче співробітництво; меценатство та благодійна діяльність; спільна діяльність у наукових інституціях і товариствах; рецензування; присвята творів один одному; перекладацька діяльність.

Окремо розглянуто значну за обсягом кореспонденцію Ю.О. Яблоновського з видатним бібліофілом і діячем польського Просвітництва Ю.А. Залуським як штрих до вивчення історії князівської бібліотеки. Огляд листування Яблоновського із Залуським розкриває комплексні процеси формування зібрання Яблоновського, дає змогу визначити джерела надходження видань, коло читання, бібліофільські уподобання, а також проаналізувати творчі стосунки цих визначних для свого часу особистостей в контексті розвитку суспільної думки польського Просвітництва.

Дослідження провенієнцій стародруків і рукописів (власницькі знаки – рукописні записи, суперекслібри, екслібри, печатки) є надзвичайно цінним матеріалом для реконструкції історичної долі зібрання Яблоновських. У роботі систематизовано провенієнції власне представників роду Яблоновських. Їх атрибуція надала можливості відтворити генезу та поетапний розвиток зібрання, вже починаючи від його засновника – Я.С. Яблоновського. Аналіз різновидів власницьких записів інших осіб свідчить, що провенієнції польського походження здебільшого зафіксовані на примірниках видань саме родової частини бібліотеки. Інша, більш численна частина провенієнцій дозволяє чітко визначити значний прошарок бібліофілів з Прусії та Помор'я на книжках, що походять з колишнього кенігсберзького зібрання Д. Сальтена. Процеси міграції видань зібрання, незважаючи на їх різноманітність, схематично обмежуються двома моделями: а) видання родової успадкованої частини колекції мали маршрут, який обов'язково пролягав через пункти: місто друку – Ляхівці – Теофіполь – Кременець – Київ; б) для книг колишньої сальтенівської частини: місто друку – Кенігсберг – Ляхівці – Теофіполь – Кременець – Київ. Розглянуто питання про ареал розповсюдження стародруків XVI–XVIII ст., місце їх придбання, ціни. Унікальним провенієнційним матеріалом є авторські та видавничі рукописні присвяти (дари), що свідчать про взаємні контакти авторів і видавців з бібліофілами. Результатом аналізу провенієнцій стали різні за обсягом масиви книжок, які можна згрупувати за принципом єдності походження – фрагменти протобібліотек XVI–XVIII ст., що сформували зібрання

Яблоновських. Отже, провенієнції – це джерело для вивчення індивідуальної долі видань, процесів їх міграції, що робить власницькі знаки важливим фактором для історико-книгознавчої реконструкції бібліотеки та шляхів її формування.

У четвертому розділі “Бібліотека Ю.О. Яблоновського та її історико-культурне значення” обґрунтовується та оцінюється роль цього книжкового зібрання для власника – Ю.О. Яблоновського як бази його досліджень з історії і культури Польщі й України. На основі аналізу праць Ю.О. Яблоновського з різноманітної тематики (“L’Empire des Sarmates aujourd’hui Royaume de Pologne” (Галле, 1742), “Museum Polonium” (Львів, 1752) “Tabulae Jablonovianaе” (Амстердам, 1743; Нюрнберг, 1748), “Ostafi po polsku” (Львів, 1751), “Heraldika” (Львів, 1742) можна констатувати залежність діяльності вченого при підготовці його досліджень від матеріалів власної бібліотеки. При розробці цієї проблеми аналізуються та зіставляються бібліографічні дані каталогу Віцлебена, збережені у фонді примірники видань праць з відповідної тематики та авторства Яблоновського, а також маргіналії Яблоновського: авторська коректура, наукові коментарі, нотатки на полях. Проливають світло на це питання й спорадична інформація з кореспонденції, і численні нотатки, витяги, цитати з видань, чернетки праць, що посідають значне місце в архівних джерелах.

Підсумовуючи відомості про характер родового зібрання, констатується його поліфункціональність, де домінантою є практичне використання бібліотеки власником з науковою метою. Реалізація цієї ключової функції на базі власної бібліотеки здійснювалась Яблоновським-ученим у таких аспектах його діяльності, як: творче використання методологічного, евристичного характеру допоміжних джерел у власних працях; літературне переповідання і доповнення рукописних пам’яток з бібліотеки з метою публікації; перевидання рідкісних старопольських друків; публікація польських історичних пам’яток з власної рукописної колекції; критика сучасних авторів, чий видання зберігалися у бібліотеці; переклади Яблоновського оригінальних творів інших авторів; внесення до текстів власних творів у вигляді бібліографічних позицій серед інших і джерел з бібліотеки (переважно рукописних пам’яток) із зазначенням місця зберігання. У зв’язку з останнім аспектом використання, зауважимо, що особливе значення для діяльності науковця мали матеріали з “полоніки” з фондів Підгорецької бібліотеки, яка до централізації зібрання виконувала роль базової. Відзначаючи перевагу дослідницьких інтересів Яблоновського до старопольських пам’яток, зауважи-

мо, що водночас він користувався різноманітними працями давньої та сучасної літератури європейських авторів, яка також була ваговою складовою зібрання. Таке комплектування фондів обумовило важливу концептуальну роль бібліотеки як творчої лабораторії та робочого кабінету вченого. Результати взаємозв'язку зібрання та його власника дістали об'єктивне відображення в багатогранній творчій спадщині Яблоновського, його працях у галузі історіографії, генеалогії, геральдики, літературної критики, наукової бібліографії.

Бібліотека слугувала не лише для власних досліджень князя, до неї зверталися інші науковці та літератори, видатні представники інтелектуально-культурного середовища XVIII ст. Зазначимо, що бібліотека Яблоновського не виконувала функцій публічної, тому, визначаючи характер її використання, констатуємо, що його слід оцінювати як вплив приватного магнатського зібрання XVIII ст. на сучасників. Використання матеріалів князівської бібліотеки відрізнялося функціональною різноманітністю: зверталися за спеціальною літературою, друками та рукописами з науково-пізнавальною, розважальною і професійною метою, зокрема, у доступі до матеріалів з історії власного роду був зацікавлений аристократ С. Любомирський. Бібліотекою князя користувалися як польські (Ю.А. Залуський, М.К. Радзивілл, А. Яблоновська, А. Ожга, Я.Д. Яноцький, М.Д. Догель, А. Воллович), так й іноземні (Ц. Пиррис де Варрій, Г.Ф. Койє, Ф.С. Віцлебен) дослідники. Підсумовуючи особливості використання та впливу бібліотеки Яблоновського на сучасників у сер. XVIII ст., наведемо міркування англійського історика книги Д. Маккітрика про те, що "недвозначним свідченням цього впливу можуть бути праці, написані тими, хто скористався даною колекцією"⁷.

Основні висновки:

1. Виявлення таких джерел, як родові архівні документи, епістолярія, прижиттєві та аукціонні каталоги бібліотеки, рукописні провенієнції на книжках, екслібриси, суперекслібриси тощо та наступні сукупні методи їх джерелознавчого і книгознавчого аналізу дають змогу встановити історичну спадкоємність у бібліофільстві, етапи та джерела комплектування бібліотеки, її склад у різні часи.

2. На підставі дослідження традиції бібліофільства роду Яблоновських встановлено (всупереч усталеній думці про Станіслава Яна Яблоновського як фундатора бібліотеки), що витоки колекціонування книжок

⁷ *McKitterick D. The limits of Library History // Feather J.D., McKitterick D. The history of Books and Libraries: Two views. – Washington, 1986. – P. 29.*

відносяться до періоду 30–40-х років XVII ст. та пов'язані з ім'ям його батька – Яна Станіслава Яблоновського, коронного мечника. Кожен представник роду Яблоновських зробив свій внесок до поповнення бібліотеки (зокрема, Ян Станіслав Яблоновський – дядько Ю.О. Яблоновського, Олександр і Теофіла Яблоновські – його батьки, Теофіла Сапега – дочка), але розквіт та формування основного складу зібрання, його організація, суттєве поповнення цінними виданнями, активізація використання відбуваються в 30–60-х роках XVIII ст., за Юзефа Олександра Яблоновського.

3. Основні періоди формування та становлення родового зібрання за часів приватного володіння пов'язані з іменами власників та їх маєтками: Я.С. Яблоновського – у Перегінсько; С.Я. Яблоновського – у Ляхівцях, Я.С. Яблоновського – в Підкамені; маєтках Ю.О. Яблоновського у Ляхівцях, Підгірцях, Яблоніві Литовському, резиденції Т. Сапеги у Теофіполі. Домінуюча роль у формуванні бібліотеки належить Ю.О. Яблоновському, істотний вплив на його бібліофільство мав його дядько, Я.С. Яблоновський, власник Підкаменецької бібліотеки.

4. Виокремлюються два етапи функціонування зібрання в період володіння ним Ю.О. Яблоновським. Перший – до централізації трьох бібліотек (у маєтках Ляхівці, Підгірці, Яблонів Литовський), коли найбільш значимою і численною була Підгорецька бібліотека, яка у 30 – 40-х роках XVIII ст. виконувала роль базової для науково-творчих занять Ю.О. Яблоновського. Найстаріша бібліотека у Ляхівцях на першому етапі, навпаки, мала музейно-антикварний характер, основна її функція полягала у збереженні складу книжок, успадкованих від попередників Ю.О. Яблоновського. Другий етап пов'язаний з придбанням колекції професора Кенігсберзького університету Д. Сальтена та об'єднанням трьох зібрань князя у Ляхівцях у сер. 50-х років XVIII ст., коли бібліотека Ляховецького замку набуває значення фундаментальної.

5. Наступний період володіння спадкоємців Юзефа Олександра Яблоновського Франтішки та Августа Доброгоста Яблоновських характеризується занепадом збирацької діяльності. Останній етап приватного колекціонування у Теофіполі в 1792–1805 рр. пов'язаний з особою Теофіли Сапеги, коли бібліотека поповнювалася сучасною літературою другої пол. XVIII ст., що відтворювало загальні тенденції польського культурного життя тієї епохи. Відмічено також вплив на її склад родової бібліотеки Сапег, започаткованої в Кодні Яном Фридеріком Сапегою, великим литовським канцлером.

6. Новий етап характеризується зміною типу власності: після передачі збірки до Кременецького ліцею в 1805 р. вона втрачає статус при-

ватної і стає однією з колекцій бібліотеки державного навчального закладу. Внаслідок прийнятої ліцейським бібліотекарем П. Ярковським тематичної класифікації фондів зібрання частково втратило свою цілісність та своєрідність, зокрема, частина його фондів (309 одиниць з теології та класичні видання) увійшла до складу королівської колекції, проте, з іншого боку, воно поповнилося збіркою Кунегунди Чацької (135 томів) та поодиночними надходженнями. У цей період частину дублетів із зібрання було продано або обміняно з іншими бібліотеками. У період перебування з 1834 р. у фондах фундаментальної бібліотеки Університету Св. Володимира зібрання не змінювало свого складу.

7. Бібліотека Ю.О. Яблоновського у XVIII ст. комплектувалася завдяки: успадкованим книжкам; власним працям Ю.О. Яблоновського, виданням про Яблоновського та присвяченим членам його родини (у більшості – раритети); дарам академічних інституцій, організацій та установ, наукових товариств, окремих авторів та бібліофілів; придбанню літератури у книгарнях та видавничо-книготорговельних фірмах, аукціонних торгах, передплаті; переписуванню книжок. Найзначнішим в історії зібрання є придбання цінної колекції Даніеля Сальтена на аукціонних торгах в Кенігсберзі в 1752 р.

8. Надходження значної частини літератури пов'язано з культурно-видавничими осередками Речі Посполитої XVIII ст. Важливе значення мали й закордонні джерела систематичних придбань, щонайбільш, Прусько-Поморського регіону (Кенігсберг, Торунь, Гданськ), а також Саксонії (Лейпциг, Нюрнберг, Галле). Спорадичний характер поповнення був властивий для Нижньої Сілезії (Вроцлав) та Богемії (Прага).

9. Зміст бібліотеки визначався науковими та культурними інтересами Ю.О. Яблоновського, його багатогранними контактами з інтелектуальною елітою епохи, серед якої були провідні науковці Просвітництва, духовні ієрархи та ченці, аристократія та невідомі нині історичні особи XVIII ст. Ряд вчених – кореспондентів князя (К.А. Бель, Й.Х. Юнг, Й.Х. Мюллер, Є. Булгаріс), згідно з тенденціями того періоду, були водночас бібліотекарями духовних і світських інституцій. Особливе значення у розвитку бібліофільства князя мали інтенсивні контакти з видатним польським діячем Ю.А. Залуським.

10. Склад бібліотеки свідчить про її самобутність, багатогранні інтереси видатних осіб роду Яблоновських, зокрема Юзефа Олександра, який і визначив універсальність та різноманітність її фонду, його антикварно-бібліографічний характер завдяки наявності рідкісних та цінних стародруків, превалювання наукових видань над художньою літерату-

рою та белетристикою. Цим вона суттєво відрізнялася від сучасних їй бібліотек, де переважали видання класиків-просвітителів XVIII ст. Таке комплектування фондів обумовило важливу концептуальну роль бібліотеки як творчої лабораторії Ю.О. Яблоновського-науковця. Результати взаємозв'язку зібрання та його власника отримали найбільш цілісне і об'єктивне відображення в оригінальній науково-творчій спадщині Ю.О. Яблоновського. Хоча бібліотека й не виконувала публічних функцій, але вона мала істотний вплив на інтелектуально-культурне середовище Речі Посполитої XVIII ст. Доступ до її фондів мали його колеги, друзі та кореспонденти, які займалися науковою та видавничою діяльністю.

Основні положення викладені у таких публікаціях автора:

1. Рукописи *Collectio Regia* в фондах Інститута рукописей ЦНБ ім. В.И. Вернадського НАН України // Рукописна та книжкова спадщина України.– К., 1996.– Вип. 3.– С. 121–137.

2. Про особливості комплектування зібрання Ю.О. Яблоновського в бібліотеці Кременецького ліцею // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки.– К., 1996.– С. 119–120.

3. Екслібриси книжкового зібрання Ю.О. Яблоновського в фондах НБУВ // Бібліотечний вісник.– 1997.– № 1.– С. 20–29.

4. Книжкове зібрання Ю.О. Яблоновського в бібліотеці Кременецького ліцею // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.– Т. 2.– К., 1997.– С. 209–230.

5. Листи Ю.О. Яблоновського до Ю.А. Залуського як джерело з історії князівської бібліотеки Яблоновських // Вісник Харківської державної академії культури. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. Зб.наук.праць.– Харків, 1999.– Вип. 1.– С. 120–129.

6. Обзор изданий второй пол. XVI в. собрания Яблоновских // Рукописна та книжкова спадщина України.– К., 1998.– Вип. 4.– С. 232–262.

7. Провенієнції видань другої пол. XVI ст. (на матеріалі зібрання Яблоновських у фондах НБУВ) // Наукові праці НБУВ. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. Вип. 1.– К., 1998.– С. 122–128.

Булатова Світлана Олегівна. Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII–сер. XIX ст.: походження, доля та історико-книгознавча реконструкція. Дисертацією є рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Київ, 1999.

Дисертація присвячена проблемам історії родового книжкового зібрання Яблоновських у контексті його походження, формування та розвитку протягом XVII – сер. XIX ст. Приділяється увага реконструкції складу зібрання у різні періоди, характеристиці його комплектування та історико-культурному значенню. У дослідженні проаналізований значний обсяг першоджерел.

Ключові слова: бібліотека, книжкове зібрання, Яблоновські, видання, комплектування, провенієнції.

Bulatova Svetlana Olegovna. The Book Collection of the Polish Magnates Iablonovskys in the Seventeenth, Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Centuries: Its Origin, History and Re-construction.

Dissertation for the degree of Candidate in History in the field 07.00.08. – Book History, Library Science and Bibliography. V.I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 1999.

The study looks into the origin, formation and development of the Iablonovskys book collection in the seventeenth, eighteenth and the first half of the nineteenth centuries. Special emphasis is placed on the re-construction of the book collection's composition in different periods of its history, on the acquisitions of books as well as on its historical and cultural importance. A great number of new primary sources is thoroughly analysed.

Key words: library, book collection, Iablonovsky, edition, book acquisitions, provenance.

Булатова Светлана Олеговна. Книжное собрание рода польских магнатов Яблоновских XVII – сер. XIX ст.: происхождение, судьба и историко-книговедческая реконструкция. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.08 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского, Киев, 1999.

Диссертация посвящена проблемам истории родового книжного собрания польских магнатов Яблоновских в контексте его происхождения, становления и дальнейшего развития. Объектом исследования является собрание Яблоновских, хранящееся в составе исторических коллекций и библиотечных собраний НБУВ и насчитывающее свыше 5600 ед. хр.

Основу методологической базы работы составляет совокупность методов исторического исследования: сравнительно-исторический, хронологический, конкретно-исторический и историко-книговедческий.

Проводится историко-книговедческая реконструкция состава собрания в различные периоды его существования на протяжении XVII – сер. XIX ст. Особенности организации, функционирования собрания рассматриваются в связи с научными и духовными интересами представителей рода Яблоновских. Особое внимание уделяется библиофильству одного из представителей рода – Ю.А. Яблоновского, основного фондообразователя собрания. В работе характеризуются систематические источники и способы комплектования книг в период коллекционирования Ю.А. Яблоновского. Определяется роль библиотеки для творчества деятеля польского Просвещения Ю.А. Яблоновского, а также ее влияние на ученых, литераторов, издателей XVIII в. В процессе реконструкции исследуются источники изучения истории и состава собрания: каталоги, архивные документы (дневники, эпистолярная, творческие материалы), а также провениенции, зафиксированные на изданиях фонда Яблоновских.

В диссертации проанализирован значительный комплекс библиотечных, архивных и библиографических источников из отечественных и польских архивохранилищ и библиотек.

В истории библиотеки выделяются два этапа принадлежности: частным владельцам – представителям рода Яблоновских и библиотекам государственных учебных заведений – Кременецкого лицея и Университета Св. Владимира. В результате исследований устанавливается историческая преемственность в зарождении и развитии родовых библиофильских традиций на протяжении XVII – нач. XIX в. Каждый представитель рода внес свой вклад в пополнение библиотеки, но формирование её основного состава, активизация комплектования и использования отмечаются в середине XVIII в. – в период принадлежности Ю.А. Яблоновскому. Состав библиотеки свидетельствует о ее самобытности, универсальности и разнообразии фондов и определяется научно-культурными интересами Ю.А. Яблоновского. Такое комплектование обусловило важную концептуальную роль библиотеки как творческой лаборатории Ю.А. Яблоновского-ученого. Взаимосвязь собрания и его владельца нашла отражение в оригинальном научно-творческом наследии Ю.А. Яблоновского. Книжное собрание имело существенное значение и для представителей интеллектуально-культурной среды Речи Посполитой XVIII в., получивших доступ к ее фондам.

Диссертация содержит обширный историко-книговедческий материал и разрабатывает методы реконструкции родовых магнатских библиотек, сформировавшихся на территории Украины.

Ключевые слова: библиотека, книжное собрание, Яблоновские, издание, комплектование, провениенции.

Підп. до друку 19.05.99
Формат 60x84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 1,0. Тираж 100 пр. Зам. 12.

Друкарня ІБУВ. 252039 Київ 39, просп. 40-річчя Жовтня, 3.